

Tandori Dezső

Függelék az „Illyés-versek”-hez (itt)

Hogy senki – elsősorban a magam becses irodalmi, irodalmon túli személye – azt ne mondhatta, versekkel ütöttem el az órát, az időt mint lényeg(?) , álljon itt pár igen prózai sor is. Ha emelkedettek, akkor sem lesznek fennkölték. Emelkedett hangvételeivel Illyés sem volt szinte soha fennkölt. Embereket szólított meg – a hazavonatozó társat, az író társakat, „a nép fiait-leányait”, idézhetőek ezek a helyei, tömeggel vannak, mindig jó minőségűek, olykor kiemelkedőek (saját verses életművéből, ám a XX. század magyar lírájában is van jeles, nemes pozíciójuk). Mi ez a megszólítási? Mi ez a költői szerepvállalás? Kell-e, hiteles-é, szerves?

Hiteles és szerves. Ezt anyagvizsgálattal bizonyíthatnánk, helyette próbálkoztunk magunk is verseket írni („itt”). Ám ezen a nagyon józanul földközeli hajnali órán, mikor ezt gépelem, a „kell?” kérdése nyugtalanít.

Ortega a tömegek lázadásáról írt, s nem „a dolgozó tömegeket”, nem a népsokaságot stb. értette csak a mennyiségszón. Hanem az élet tömeg-anyagát, mintegy a „súlyosulót”. (Illyés bűvkörébe ne kerüljünk, alibizve!) A tömegek, már csak úgy, ahogy tagolatlanságukban tehetik, jogaikat követelik. Lavinák, sáskarajok, tengerhabok, kiömlő olaj, fegyvermiriádok. De az emberek elsősorban. Kétségtelen tény – s ha hitellel mondhatja valaki, hadd mondja –, nem csupán kenyéren... És Ottlik ehhez, hitellel, azt tudja hozzátenni a nagy „Iskola...”-helyen: de uborkával is él az ember, és a Vámtérnél az uszályokból szállt a mindenféle jófajtaságok szaga, és este karbidlámpa égett, és az ég színe megsajdította a szívet... tehát szeretetből, összetartozásból is próbál élni az ember; ennek csak így lehet lennie. A nyomasztó „gyakorlati” körülmények közt is megőrizzük bizonyos eszményiségeket (eszméiségeket): hivatás hegyek megmászása, technikai elemek finomítása, család, céltudatosság... mindegyiknek megvan a maga igaz és megvan a maga torz tartománya aztán.

Illyés a „nemcsak kenyérrel...” egyik leginkább az összetartozás érzését hangsúlyozó költőalakja. Igen, az összefüggések belső költészeti rendszerét, melyet szegény „tömegek” nem annyira értenek (finom voltam, és Illyésnek is tudnia kellett, hogy szavalóköri, kulturális házak, mozgalmak nem vezethetik el a munkást, a földművest úgy eredendően az igazi esztétikai élvezéshez), az összefüggések ily rendszerét a megszólítás egyenes fonálára fűzte fel. Rabláncok ellenében. A tömegek és költőjük, ó, igen, mosolygunk ma az ilyeneken. Illyés korában viszont ez még szent képzetként élhetett. József Attila sem tagadta meg. Szabó Lőrinc se! Kosztolányi se. (Megmentette volna, a Semmi felé haladva, úgy azért, ha van rá mód, a szegény j.-városiak lelkét pl.) (De úgy érezte, erre nincs remény.)

Amikor Illyés olyat mond, hogy „helyettetek, értetek” – idézet így nem tőle! –, hitelesen mondja. Szervesen. Megmutatja saját létezésének szakmühelyét, íme lássátok. Eltompult ember, aki ezen gúnymosolyog. Ez azért csak szent dolog a maga módján – bár változat igaz. Teljesen igaz. (Más kérdés megint, van-e haszna, túl azon, hogy aki mondja, nemesebb, jelesebb léleknek érezheti magát, felforrósodik. Talán hasznocskája is volt mindazonáltal.)

De hogy „kell-é?” – nem feleltük kérdésünket, erre próbálunk válaszolni is befejezésül, itt.

Kell. Valami efféle mindenképpen kell. Hogy a költészet alkalmas eszköz-e hozzá, reá? Kérdés. Kétlem. Kell mégis azért, és üssepart, költőileg is elmehet, talán – nem a mozgalmi költészet lejárattól jegyeiben, mint pl. a XX. század második felének jó részén „errefelé”, nem –, kell, mert a tömegeknek kell valami „többlet”. Ezt megtalálni vélük a kis dalocskákban, a ritmikus reszelődésekben, zajokban; nem akarunk itt meg Weöres ugrifutójának mókás tévelygéseire ráfutni. Hát ugorjunk. Helyben, zöttyenünk vissza. Fejlett demokráciákban, jólétekben is vannak tömegigények, melyeket dalocskák, sikerregények, túlpolitizálások nem elégítenek ki, déltengeri utazások, sportrendezvények sem. Nem akarom fölemlgetni, mert sem gúnymosollyal, sem lelkesültséggel nem szemlélhetem ezeket a kapcsolhatóságokat. Olyanok, amilyenek. Nagy-Grubuncia eszméje... A faluból elszármazott, csodatévő Áldott Emerencia kendője, emléke... Ez így csúfolódás lenne. Maradjunk annyiban: mai író történetesen azt is vállalhatja, hogy folytatja, ami Illyésben így jó volt. A fejlett demokrácia elve ez. Folytatni a jót az előző kis időszak igyekezeteiből, elvetni a rosszat. Magam inkább a kései Kosztolányival tartok, szkeptikusabb vagyok, enyhén szólva. Nem tagadhatom azonban a nagyobb népségeket, rossz értelemben „népségeket” (mert a népségben nem csupán a ma még így-úgy létező „nép” lelhető!) összefűzni igyekvő eszmék szükségességét. Hozzáteszem: képtelenség viszont az, hogy – tágabb értelemben „itt”, „mifelénk” – olyannyira, ilyennyire a politikai érdek teszi az irodalom érdekét. A politizáltság jegye, foka, vízjele, szavai, relációi, stb. Nézzük meg ezt Illyés jegyében, mily abszurd! És így „merészeljük” bírálni a centenáriumos poéta mai „fursábságait”. Felteszem, épp a „politikátlan” irodalom fordul tágabb eszményekhez (csinján!), ha a mai (aszfalt) puszták népe úgy illyési színvonalon megírva nincs is.

Ám ez a kérdés másfelé vezet.

Összegezve: a sokaság, a „ti” megszólítása, ha jó ez, ha sem, kell. Egyelőre elengedhetetlen. S gondolom, mindenki kijózanult abból a sokféle szépnagyjövőképből, mely nem csupán a társadalmi erőszakutópiák velejárója volt. Egy dolog biztos: Illyés, ha naivnak látszik is az ő szent versbéli indulata, semmiképp sem okosságát veszítette el ilyesmik fogalmazásakor, s nem is csupán a lendület önsúlya (tömege) vitte. A vers: stilizáció. Illyés Gyula egyebek között így stilizált. Gondoljuk meg: Szép Ernő is megszólította a szegény „emberek”-et. Vonzalmunk pedig nem lehet tartalmi. Csak a poétai erő és (éppeni) érdekesség dönthet értékek felől. Melyek azonban nem lehetnek annyira kizárólagosan politika-felé rohanók, mint – fájdalom – a maiak. Nálunk.

Hát így fanyalogjunk Illyésen. Vagyis csak ne méltóztassunk fanyalogni, akkor. (Remélem, nem önsúly, tömeg lendülete vitt!)

2002 májusában